

Визначення розміру застави для підозрюваних у практиці Вищого антикорупційного суду

П'ятого вересня виповнилося шість років від дня, відколи Вищий антикорупційний суд з його Апеляційною палатою розпочали свою роботу з розгляду справ. Безумовно остаточні висновки про успішність чи неуспішність створення антикорупційної юстиції в Україні робити ще рано, бо вони будуть поверхові та неповні. Якісну оцінку ефективності будь-якої реформи можна надати через декілька десятків років. Але підвести проміжні підсумки, проаналізувавши пройдений шлях, зокрема у вигляді напрацьованої судової практики, щоб зрозуміти куди рухається цей антикорупційний «криголам» і де необхідно скоригувати його курс – змінити чи підправити судову практику, точно потрібно.

Микола ГЛОТОВ,

суддя-спікер Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду

Кілька слів про суть застави

Зважаючи на те, що, за спостереженнями автора, найчастіше публічній критиці в ЗМІ піддаються рішення антикорупційного суду стосовно сум застави, яку призначають підозрюваним у «корупції» (використаю саме це слово для узагальнення всіх злочинів, справи щодо яких розглядаються в антикорупційному суді), спробую коротко розповісти про практику визначення її розмірів, яка склалася за майже шість років (з 5 вересня 2019 по 30 червня 2025 рр.) суддівської роботи.

Під час проведення розслідувань кримінальних правопорушень (злочинів) детективи з прокурорами досить часто ініціюють питання про застосування до осіб, підозрюваних у їх вчиненні, запобіжних заходів, якими згідно з ч. 1 ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) є особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою. Застава є досить специфічним заходом, оскільки її слідчі судді можуть визначати для підозрюваного як самостійний від інших вид запобіжного заходу чи як альтернатива утриманню особи під вартою (це коли до підозрюваної людини ухвалою застосовано тримання під вартою, але з наданням їй права вийти з-під варті, сплативши зазначену в рішенні суму застави). Зауважу, що подібні рішення – це не український винахід, а нормальна практика, поширена у всьому світі, особливо в країнах, які йдуть демократичним шляхом розвитку.

Як вона «працює»?

Уявіть ситуацію, що людина отримала підозру про її причетність до вчинення злочину й на час розслідування ухвалою слідчого судді на неї покладено ряд обов'язків (наприклад, заборонено спілкуватися з іншими підозрюваними чи свідками, зобов'язано прибувати на виклик до слідчого, прокурора або суду та здати закордонний паспорт до міграційної служби на зберігання тощо), у тому числі вказано про необхідність перерахувати на визначений державою рахунок зазначену суддею суму грошей.

Держава, отримавши вказане перерахування, не стає власником коштів, а фактично приймає їх на зберігання як своєрідну фінансову гарантію, що підозрюваний в період проведення щодо його дій чи бездіяльності розслідування буде дотримуватися покладених на нього обов'язків. Тобто це такий запобіжник від перешкоджання розслідуванню підозрюваним. Але у випадку, якщо цей запобіжник не спрацює – передані державі кошти застави переходять у власність держави. Подібне позбавлення людини сплачених коштів не є покаранням за злочин, в якому її підозрюють, тобто вона ще не визнана винуватою, а є лише способом реагування на створення перешкод для розслідування.

Наслідки порушення обов'язків

Наприклад, ухвалами Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду лише в

квітні 2020 в дохід держави перейшли через невиконання підозрюваним обов'язку:

(1) здати на зберігання до органів державної влади належний йому паспорт, який давав можливість виїзду за кордон, 35 млн грн застави (справа 991/1114/20);

(2) не спілкуватися під час розслідування з іншими підозрюваними у – 30 млн грн застави (справа 991/2529/20);

(3) з'явитися на виклик до слідчого судді – 536 тис грн застави (справа 991/2890/20).

Більшість читачів погодяться, що йдеться про величезні кошти, але, як показала практика, навіть ризик їх втратити не стримав підозрюваних у згаданих справах від поведінки, яка могла зашкодити розслідуванню.

Розміри застави «в межах»

Діюче законодавство передбачає загальний підхід, у відповідності до якого визначена сума застави, залежить від кількості розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, зазначених в абз. 1 ч. 5 ст. 182 КПК, та передбаченої в законі про державний бюджет на відповідний період сталої величини, яка дорівнює одному прожитковому мінімуму для працездатних осіб. Наприклад, на 1 січня один прожитковий мінімум як відповідна величина у 2019 р. складав 1 921 грн, у 2020 – 2 102, у 2021 – 2 270, у 2022 – 2 481, у 2023 – 2 684, у 2024 і 2025 – 3 028 гривень.

Зазвичай слідчий суддя, ураховуючи одну із наведених величин, чинну на момент прийняття ним рішення щодо суми застави, має визначити розмір застави в таких межах щодо особи, підозрюваної у вчиненні: 1) нетяжкого злочину – від 1 до 20 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (у 2025 це сума від 3028 до 60 560 грн); 2) тяжкого злочину – від 20 до 80 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (у 2025 це сума від 60 560 до 242 240 грн); 3) особливо тяжкого злочину – від 80 до 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (у 2025 це сума від 242 240 до 908 400 грн) (абз. 1 ч. 5 ст. 182 КПК). Що ж до того, обрати для розрахунку 80 чи 300 вищезгаданих розмірів або ж якусь середню між ними їх кількість, тобто коли йдеться про випадок, наведений у п. 3 абз. 1 ч. 5

ст. 182 КПК, сума застави визначається слідчим суддею з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, інших даних про його особу та ризиків, передбачених ст. 177 КПК. Оцінку вказаних обставин віднесено законодавцем на розсуд судді, й детально на вказаному в цій статті не зупиняємо увагу, оскільки дане питання достатньо розкрито Д. Г. Михайленком Д. Г. у главі 2 монографії «Становлення антикорупційної юстиції в Україні», виданої у Києві в 2024 під заг. ред. О. О. Кравчука, С. М. Мойсака.

Отже, у 2025 році при встановленні підозрюваному у вчиненні особливо тяжкого злочину застави в сумі 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб розрахунок відповідної суми проводиться за формулою «один прожитковий мінімум, передбачений у ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» (3 028 грн) помножити на «кількість розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, зазначених у межах діапазону (від 80 до 300), наведеного у п. 3 абз. 1 ч. 5 ст. 182 КПК». Оскільки в даному випадку йдеться про 300 розмірів, то розрахунок виглядає наступним чином: 3 028 грн x 300 = 908 400 грн. І звісно щороку зазначена максимально передбачена КПК сума застави для особи, підозрюваної у вчиненні особливо тяжкого злочину, як й у вчиненні кримінальних правопорушень іншого ступеня тяжкості, може змінюватися у бік збільшення в разі зміни в законі про державний бюджет на відповідний рік сталої величини під назвою «прожитковий мінімум для працездатних осіб».

Вихід «за межі»...

Проте дуже часто слідчі судді Вищого антикорупційного суду визначають підозрюваним суми застави, які перевищують згадані вище межі. Саме такі рішення, в яких йдеться про встановлення сум застави, що можуть вимірюватися не тисячами, а мільйонами, десятками чи навіть сотнями мільйонів грн, найчастіше й критикують адвокати. Й наявність критики – нормальна річ, враховуючи, що клієнти адвокатів, скоріш за все, незадоволені, коли слідчий суддя визначає, що вийти з СІЗО вони зможуть, якщо буде сплачено заставу в розмірі не 242 або 908 тис. грн, а 10 чи 100 млн гривень.

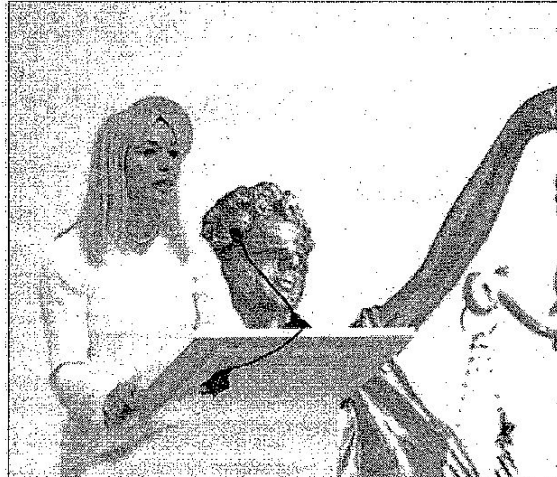
Проте зазначений вихід за межі прямо передбачений у законі, в якому написано, що у виключних випадках, якщо слідчий суддя

встановить, що сума коштів у зазначених межах (про них згадано вище) не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена в розмірі, який перевищує 80 чи 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно (абз. 2 ч. 5 ст. 182 КПК).

Трохи статистики

У період із 05.09.2019 по 30.06.2025 рр. включно до слідчих суддів Вищого антикорупційного суду надійшло на розгляд загалом 1 127 клопотань про запобіжні заходи щодо підозрюваних, із яких 26 стосувалося особистого зобов'язання, 369 – застави, 43 – домашнього арешту, 689 – тримання під вартою. Оскільки наведена статистика в частині тримання під вартою включає не лише ті справи, в яких прокурор просив про утримання під вартою з альтернативою застави, але й ті, які стосуються «заочного» тримання (це коли про альтернативу застави не просять, бо таке рішення потрібне, щоб на його виконання за межами країни затримати підозрюваного та повернути в Україну для участі в суді), то клопотань до слідчих суддів Вищого антикорупційного суду, в яких обвинувачення пропонувало також визначити розмір застави, за майже шість років роботи надійшло не 1 058 (689+369), а дещо менше. Проте точно більше ніж 2/3 від усіх клопотань про застосування запобіжних заходів. Стверджую це із впевненістю, оскільки за роки роботи лише один раз випала нагода перевіряти в апеляційному порядку законність й обґрунтованість рішення про утримання в СІЗО підозрюваного, якому не визначили альтернативи у вигляді застави.

Поруч із цим із 1 127 вищезгаданих справ Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду, яка, в тому числі, перевіряє правильність встановлення слідчими суддями сум застави, було проведено розгляд у порядку апеляції 408 справ. Як результат у 109 справах розмір застави визначався антикорупційним судом, у тому числі його Апеляційною палатою, в передбачених законом межах (становив від 49 620,00 і до 908 400,00 грн), а в 299 – із виходом за відповідні межі (най-

менше становив 336 320,00 грн, як у справі 991/3595/20 щодо тяжкого злочину, чи найбільше складав 523 205 685,00 грн – у справі 991/4761/22 про особливо тяжкий злочин).

Інші приклади сум застави

Так, у різні роки, починаючи з 2019 і до 2025 р., суми застави знаходилися в діапазоні між 49 620,00 грн (991/3541/22, 991/3542/22, 991/4889/22, 991/754/22) і 908 400,00 грн (991/733/24, 991/5563/24, 991/4116/24, 991/3712/24, 991/7176/24, 991/12595/24, 991/1876/25).

Крім зазначеного, застава визначалася і в інших розмірах, а саме: 60 560,00 грн (991/3603/24); 80 520,00 грн (991/10121/23); 84 080,00 грн (991/6480/20); 153 680,00 грн (991/1482/19); 168 160,00 грн (991/820/20, 991/1233/20, 991/3948/20, 991/7317/20); 181 600,00 грн (991/520/21, 991/3364/21, 991/4107/21); 187 941,00 грн (991/7295/21); 189 180,00 грн (991/7168/20, 991/8679/20); 192 100,00 грн (991/2177/19); 198 480,00 грн (991/5396/22, 991/6663/22, 991/1424/22, 991/2535/22, 991/2515/22); 208 000,00 грн (991/3444/22); 210 200,00 грн (991/2177/19, 991/409/20); 214 720,00 (991/2279/23, 991/3980/23, 991/6299/23, 991/8029/23, 991/9449/23, 991/9716/23, 991/2453/23); 231 200,00 грн (991/1729/20); 242 240,00 грн (991/2710/24); 252 240,00 грн (991/8992/20); 260 000,00 грн (991/5735/22); 268 400,00 грн (991/4048/23); 340 500,00 грн (991/3457/21); 372 150,00 грн (991/4351/22, 991/1534/22); 402 600,00 грн (991/6302/23, 991/9464/23); 420 400,00 грн (991/832/20); 454 000,00 грн (991/5208/21); 475 800,00 грн (991/7068/21); 496 200,00 грн (991/201/22); 498 174,00 грн (991/6407/20); 500 000,00 грн (991/4705/24); 520 000,00 грн (991/3432/22); 523 380,00 грн (991/6345/21); 576 300,00 грн (991/2177/19,

991/1668/19, 991/2267/19); 605 600,00 грн (991/4269/24); 620 250 (991/8447/21, 991/4350/22); 630 600,00 грн (991/591/20, 991/1312/20, 991/4710/20, 991/9094/20, 991/2177/19, 991/703/20, 991/4815/20, 991/6590/20, 991/8680/20); 696 440,00 грн (991/880/24); 713 700,00 грн (991/4991/21); 744 300,00 грн (991/8251/21, 991/1477/22, 991/1527/22, 991/3447/22, 991/1440/22, 991/1519/22, 991/2549/22, 991/4726/22); 757 000,00 грн (991/4268/24); 780 000,00 грн (991/5480/22); 805 200,00 грн (991/988/23, 991/2812/23, 991/4857/23, 991/9447/23, 991/10373/23, 991/9451/23, 991/896/23, 991/5687/23, 991/5682/23, 991/5686/23, 991/6866/23, 991/7136/23, 991/7007/23).

Наведені приклади – це лише частина зі справ, ухвали слідчих суддів в яких були оскаржені в апеляційному порядку. Рішення ж, які сторони не оскаржували, в статті не враховано. Тому загалом ухвал антикорупційного суду, в яких розмір застави визначався в межах, наведених в абз. 1 ч. 5 ст. 182 КПК, насправді більше, аніж 109.

Особливі справи – неймовірні застави

Коли аналізуєш критиків визначення високих розмірів застави, то розумієш, що основний їх аргумент один – людина не може внести суму застави, яку визначив їй суд як умову виходу з СІЗО, так як сума надто велика. Проте кожна справа про застосування запобіжного заходу, в тому числі й того, який передбачає внесення застави, сама по собі дуже індивідуальна та унікальна.

Критики рішень про високі застави замовчують, що антикорупційний суд розглядає справи про високопосадову корупцію, підозрювані в якій досить часто є одними

з найбагатших людей в Україні. Й справи стосуються не якоїсь дрібної крадіжки, а корупції у всеукраїнських масштабах.

Наприклад, таких підозр стосувалися справи, в яких застави були визначені в розмірі: 523 млн грн – сприяння здійсненню бюджетного відшкодування податку на додану вартість у сумі понад 3 млрд грн (991/4761/22); 363 360 000,00 грн і 272 520 000,00 грн – організація передачі нафтопродуктів (речові докази в кримінальному провадженні) підконтрольному підприємству з подальшою їх реалізацією без перерахування державі коштів від їх продажу (991/1160/24, 991/1301/24); 268 млн грн – заволодіння майном міжнародного аеропорту (991/7594/23); 260 млн грн – висловлення пропозиції надання неправомірної вигоди в розмірі 22 млн євро за сприяння в укладенні з підконтрольною підозрюваному групою підприємств контракту з ЄБРР без конкурсу на будівництво метрополітену в одному з обласних центрів (991/2549/22); 229 млн грн – виплати премії в розмірі, який на понад 200 млн грн перевищував максимальний розмір річного преміювання, встановлений для керівників державних підприємств відповідного рівня (991/431/23); 200 млн грн – створення та керівництва злочинною організацією й заволодінні нею майном на суму понад 231 млн грн під час закупівлі для інституту раку медичного обладнання за завищеними цінами (991/6280/25); 129 012 000,00 грн і 124 050 000,00 грн – створення злочинної організації та організації нею у одному з обласних центрів систематичного надання неправомірної вигоди службовим особам (991/5480/22, 991/6138/22); 120 024 000 грн і 84 080 000 грн – надання керівникам САП і НАБУ неправомірної вигоди у розмірі 5 млн доларів США за закриття кри-

мінального провадження (991/4803/20, 991/4801/20); 120 млн грн – легалізації 13 млн євро неправомірної вигоди, одержаної високопосадовцем (991/5314/24); 100 млн грн – пропозиції надання високопосадовцю неправомірної вигоди у вигляді прав на 15 квартир в столиці за невнесення змін та не розірвання договорів між державним підприємством і товариством (991/10280/23); 100 млн грн – заволодіння електричною енергією на загальну суму понад 716 млн грн і легалізації відповідних коштів (991/248/24); 100 млн грн – заволодіння грошовими коштами Укрзалізниці (991/413/25); 80 520 000,00 грн – надання послуг із незаконної мінімізації митних платежів при здійсненні імпорту (991/9837/23); 80 млн грн і 75 млн грн – одержання головою Верховного Суду неправомірної вигоди (991/4354/23, 991/4344/23); 75 700 000,00 грн – організації заволодіння земельними ділянками вартістю понад 290 млн грн (991/3482/24); 65 млн грн – придбання обладнання, внаслідок якого завдано шкоду (991/5310/24); 65 млн грн – одержання 300 тис. доларів США неправомірної вигоди за передачу від одного державного підприємства до іншого вугільно-видобувного обладнання (991/7226/24); 60 млн грн – діяльності злочинної організації, якою впроваджено механізм ввезення товарів на митну територію за приховуванням від митного контролю із ненадходженням в бюджет коштів у сумі понад 289 млн грн (991/3236/24); 60 млн грн – замаху на підбурювання до пропозиції надання службовій особі неправомірної вигоди за вплив на призначення визначених осіб на посади керівників регіональних митниць (991/5766/24). Є й ряд інших прикладів визначення застави у винятковому розмірі, що не суперечить абз. 2 ч. 5 ст. 182 КПК.

Суми застав і права людини

Хоча справді визначення підозрюваному настільки високої суми застави, яку він чи будь-хто інший за нього не в змозі сплатити, по суті може призвести до безальтернативного тримання людини під вартою. Більше того існує практика, що визначення застави у непомірному й необґрунтованому розмірі визнається порушенням права, гарантованого п. 3 ст. 5 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція). Наприклад, рішенням у справі «Істоміна проти України» / *Istomina v. Ukraine* від 13.01.2022 р., заява 23312/15, Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) встановив наявність

порушення відповідного права й зобов'язав державу Україна за це виплатити заявниці 1 000,00 євро моральної компенсації. Тому в цілому визначення надзвичайно високих розмірів застави має бути скоріше винятком, аніж правилом.

Але слід враховувати, що Вищий антикорупційний суд у судовій системі України є унікальним, адже саме до його підсудності віднесені справи про високопосадову корупцію, факти якої можуть виявляти не лише в столиці, але й у будь-якому з населених пунктів України. І, як свідчить практика, в справах про ТОП-корупцію багато з підозрюваних у злочинах не завжди офіційно декларують свої статки та часто мають можливість сплати застави у виняткових розмірах за рахунок прихованих коштів і майна. Тобто, коли ми говоримо про встановлені антикорупційним судом застави, то зазвичай маємо на увазі підозрюваних, які не живуть на мінімальну заробітну плату.

Для прикладу, суми застави в розмірі декількох мільйонів, десятків чи сотень мільйонів грн за підозрюваних досить часто вносилися й ті, щодо кого тривало розслідування, виходили «під заставу» з-під варті. Так, іноді ці суми вносилися після прийняття рішення про застосування запобіжного заходу (наприклад, у справах 991/1301/24 – 272 млн грн, 991/6280/25 – 200 млн грн, 991/6137/22 – 129 млн грн, 991/6138/22 – 124 млн грн, 991/10280/23 – 100 млн грн, 760/25235/19 – 80 млн грн, 991/2177/19 – 70 млн грн), чи після зменшення розміру застави в ході вирішення питання про продовження тримання підозрюваного під вартою. Наприклад, у справі 991/7226/24 застava в сумі 65 млн грн не була внесена, але згодом після її зменшення до 20 млн грн за відповідного підозрюваного гроші внесли (справа 991/382/25). У справі 991/13893/24 застava в сумі 10 млн грн не була внесена, але згодом після її зменшення до 6 млн грн за підозрюваного кошти внесли (справа 991/945/25). Траплялося й так, що після звернення половини від 70 млн грн в дохід держави за підозрюваного додатково доплатили понад 40 млн грн застави (справа 991/1114/20), тобто загалом 110 млн грн.

Водночас справді мали місце окремі випадки, коли застava не вносилася та підозрювані утримувалися під вартою (991/1160/24, 991/6315/22). Чи було це пов'язано з відсутністю можливості внести заставу або ж із небажанням сплачувати – питання риторичне. Проте у жодному із цих випадків ЄСПЛ наразі порушень Україною прав людини не встановив.

Отже, невнесення суми застави не завжди може свідчити про відсутність коштів для її сплати. Для деякого внести заставу означає розкрити наявність у себе прихованих активів, що спонукає не платити, а для іншого – небажання її сплачувати обумовлене страхом, що в разі засудження відповідні кошти можуть конфіскувати (це, наприклад, коли стаття за якою оголошено підозру, передбачає конфіскацію). Крім того, є люди, які вважають за краще посидіти в СІЗО, але не вносити заставу, сподіваючись, що під час чергового продовження дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою суму застави їм зменшать і тоді вони оплатять менші кошти, а зекономлені залишать для подальшого безбідного життя.

Висновки

Дослідження справ, рішення в яких оскаржувалися в апеляційному порядку, показує, що в 3 із 4 випадків (299 із 408 справ) суми застави для підозрюваних антикорупційним судом визначалися в розмірах, які перевищували визначені кримінальним процесуальним законом межі. Вказане не є порушенням, оскільки таку можливість Кримінальний процесуальний кодекс допускає. Більше того, наведена статистика не свідчить про існування якогось викривлення практики на користь визначення непомірних застав, через неможливість внесення яких підозрювані вимушені були б перебувати в СІЗО, оскільки закон не визначає яке має бути співвідношення між кількістю рішень, коли заставу встановлюють у межах, і їх кількістю, коли розмір застави визначається з виходом за вказані межі. Наведене є логічним, адже на рівні закону неможливо передбачити якою буде кількість підозрюваних у справах про високопосадову корупцію, котрі

здатні сплатити заставу в тій чи іншій сумі. Кожна справа потребує індивідуального та ретельного вивчення, за результатами якого суддя й визначає для конкретного підозрюваного достатньо встановити 908 тис грн застави чи 200 млн або іншу суму.

За жодних обставин високопосадовців та інших осіб, яких підозрюють у причетності до ТОП-корупції, справи про яку розглядає антикорупційний суд, за їх майновим станом не можна прирівнювати із середньостатистичними українцями. Це підтверджують сотні випадків внесення значних сум застави.

Водночас за шість років роботи ЄСПЛ жодного разу не приймав рішення, в якому б вказав, що Вищий антикорупційний суд визначив непомірний розмір застави будь-кому з підозрюваних. Навпаки, у рішенні «Альперін проти України» (п. 52) цей суд високо оцінив роботу антикорупційного суду у справі 991/1114/20, дійшовши висновку, що його Апеляційна палата не порушила п. 3 ст. 5 Конвенції при визначенні розміру застави, яка спочатку була сплачена в сумі понад 70 млн грн, а згодом через звернення її половини в дохід держави розмір застави збільшено на понад 40 млн грн.

Таким чином, за шість років діяльності Вищий антикорупційний суд довів власну відданість дотриманню прав людини та ефективність під час контролю за дотриманням прав людини в ході досудового розслідування в питанні визначення підозрюваним розміру застави.

P.S. Дана публікація є доопрацьованою та розширеною версією статті «Визначення розміру застави для підозрюваних у практиці Вищого антикорупційного суду», опублікованої 05.09.2025 р. на сайті інтернет-видання «Українська правда».